

Sanja Cvetnić

Filozofski fakultet, Zagreb

***Valente fu questo pittore, dica ognuno che vuole:* Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća**

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

predan 11. 9. 2003.

Sažetak

U osvrtu na tri biografske bilješke o Federicu Benkoviću (1677.–1753.) iz 18. stoljeća, koje pružaju uvid u to kako je posljednji veliki Schiavone bio vrjednovan u vrijeme neposredno nakon smrti, razmotrena su pitanja zašto pojedini suvremenici o njemu iznose oprečne sudove i kakav je odjek tih sudova u kasnijim istraživanjima i recepciji Benkovićeva djela. U venecijanskome izdanju Orlandijeva Abecedario pittorico (1753.) Pietro Guarienti predbacije mu što je nakon dobre škole »prihvatio nov i čudan način slikanja«, Zanetti u

Della Pittura Veneziana (1771.) priznaje da ima osjećaj »za sjenu i svjetlo«, a Mariette (u. 1774.) u Abecedario, rukopisu koji je tiskan tek 1851.–1853., zaključuje da Benković nakon prvih, mladenačkih upjeha, vlastitom krivnjom: »Nije više bio ono što je obećavao da će postati«. Promjena koju kritiziraju biografi odnosi se najviše na Benkovićevu sklonost snažnim manirističkim iskustvima u kasnobaroknome obzoru, za razliku od htijenja vladajućih slikara i kroničara venecijanskoga rokokoja.

Ključne riječi: *Federico Benković, slikarstvo, kritika, 18. stoljeće*

Kritička sudbina Federica Benkovića (? , 1677. – Gorica/Gorizia, 8. srpnja 1753.)¹ raznolika je već u doba slikareva života, a u desetljećima nakon njegove smrti osobito se polarizira. U slikarskim leksikonima 18. stoljeća ili u popularnim vodičima po gradovima u kojima su mu se djela nalazila (Bologna, Milano ili Venecija), o njemu i njegovim djelima ne postoji jednoglasan sud.² Ono o čemu se pisci ipak slažu jest: dobra bolonjska škola, koju je naš slikar pohađao kod Carla Cignanija, mladenački uspjesi i neosporna nadarenost. Tri najznačajnija abecedarija, odnosno leksikona iz druge polovice 18. stoljeća u kojima je Benković spomenut, Pietra Guarientija (prošireno izdanje istoimenoga djela Pellegrina Antonija Orlandija) iz 1753., Antonija Zanettija iz 1771. i Pierrea Jeana Mariettea (u. 1774., objavljeno 1851.–1853.), donose različite sudove o slikaru. Guarienti je njegov najžešći kritičar. Zamjera mu »neobične ideje«, »nov i čudan način slikanja«, procjenjuje da je izgubio »povjerenje i zadbiveni ugled«. Dvadeset godina prije Guarientija, u pismu datiranom 6. prosinca 1733., Benković se tuži Rosalbi Carrieri (1675.–1757.) na otvoreno neprijateljstvo venecijanskih slikara prema njemu, na ogovaranja koja mu čak čine čast s obzirom na to da je otputovao i da ih izravno ne ugrožava: »Još uvijek držim da je na vrijeme zahvaliti Vam i podastrijeti beskrajnu zahvalnost zbog obavijesti o slikama izloženima u Sv. Roku, koju smatram točnijom od prvih vijesti koje su mi došle od druge osobe. Venecijanskim slikarima želim svako dobro, sve iako ulažu napor (premda mi to čini čast s obzirom na udaljenost) ozloglasiti me lažima da se

jedina moja javna djela u Sv. Sebastijanu ili u Sv. Mariji alla Fava miču jer nisu dostojna. Svijet je silno nepravedan, a kasnije se žali zbog previše zveckanja oružja i rata.«³ Guarienti, rođenjem Veronežanin ili Venecijanac, dvadeset i tri godine mlađi od našega slikara, zacijelo pripada toj skupini Benkovićevih oponenta, čiji sukob otkriva i osobnu, a ne samo načelnu narav. Kada piše – »poda se jednom načinu, koji se drugima, osim njemu ne sviđi« – u njegovim riječima ne čitamo samo kritičku opasku, nego i oštricu ironije ili čak zlobe. Do te pretpostavke dolazi Mariette, dobar poznavatelj venecijanskih (ne)prilika: »Guarienti o ovom slikaru ne govori jako povoljno; po tomu pretpostavljam da nisu bili prijatelji.« Benkovićeva prijateljica Rosalba Carriera upoznala je mladoga Mariettea za vrijeme svoga boravka u Parizu, odnosno europskoga putovanja početkom dvadesetih godina 18. stoljeća, na kojemu su ju pratili slikar i rođak Antonio Pellegrini i Antonio Maria Zanetti (stariji) zvan Girolamo ili »di Gerolamo«.⁴ Posljednji je ostao s Marietteom u doživotnu prijateljstvu: »Prijateljstvo između Mariettea i starijega Zanettija, koji je također bio bakrorezac i *marchand amateur*, potrajalo je gotovo pedeset godina i prekinuto je tek Zanettijevom smrću.«⁵ Dakle, izvora za poznavanje odnosa između Guarientija, pisca *Abecedarija* koji mu je bio uzor, i lokalnih prilika, Mariette je imao dovoljno. Guarientija zacijelo ne smeta toliko Benkovićeva *pittura tenebrosa*, kojoj pripadaju vrlo uvjereno nešto mlađi Giambattista Piazzetta (1683.–1754.) i rani Giambattista Tiepolo (1696.–1770.), jer na njihov račun ne izriče slične primjedbe, pa u sukobu estet-

1. Federico Benković, *Bl. Pietro Gambacorti*, 1725.–1728., bakrorez (Museo Correr, Venecija)

1. *Federico Bencovich*, *Beato Pietro Gambacorti*, 1725–1728, etching

skih načela ne možemo tražiti isključiv uzrok njegove netrpeljivosti.

Nasuprot tomu, Venecijanac Zanetti (mlađi), rođen 1706., ublažava oštricu i s više razumijevanja govori o našem slikaru. Njegova biografska bilješka (1771.) započinje pohvalom i obranom: »Valjan je bio ovaj slikar, što god drugi rekli [...]«. Kasnije opaske – danas neobične – da Benković zbog vlastita turobna lica (»la faccia torbida«) slika mračne figure, pa mu slike nikoga ne vesele i nisu popularne, još uvijek su bolja kritička sudbina nego ona koja je zadesila neke druge venecijanske slikare. Zanetti u uvodu svoga djela kaže: »Sva lijepa djela sam opisao: većinu i osrednjih, a zabilježio sam i ona pred kojima će se poznavatelji dosađivati.«⁶ U takvoj

prosudbi, primjerice, znakovito je da Pietra Longhija (1702.–1785.) i Marca Riccija (1676.–1729.) samo ukratko spominje, a Giannantonija (1699.–1760.) i Francesca Guardija (1712.–1793.) potpuno prešućuje. Slikarima-suvremenicima općenito zamjera što zastranjuju i predaju se ispraznoj kapricioznosti, koja vrijeđa plemenitost ljudske duše.⁷ Nasuprot tomu, Giambattistu Tiepola postavlja kao stožernu osobu venecijanske škole, koja je tek s njim – prema Zanettiju – našla pravi put (»vere vie dell'arte«), odnosno izravnu komunikaciju s univerzalnom ljepotom koju sadrži slikarstvo (»universali bellezze in sè più che ogn'altro contiene«) veličana *cinquecenta* Paola Veronesea (1528.–1588.).⁸ Tiepola, kao svojevrsno uskrsnuće venecijanske škole, Zanetti ne ot-

2. Federico Benković, *Sv. Andrija na križu sa sv. Bartolomejem, sv. Karlom Boromejskim, sv. Lucijom i sv. Apolonijom*, oko 1725., ulje na platnu (Senonches, Normandija, župna crkva)

2. *Federico Bencovich, S. Andrea on the Cross with S. Bartholomew, S. Carlo Borromeo, S. Lucy and S. Apollonia, c. 1725, oil/canvas*

kriva u potpunosti na početku knjige, nego postavlja retoričko pitanje, koje će tek kasnije razriješiti: »Tko će biti taj Herkul, krotitelj ovih čudovišta, koji, vrativši se na istinska načela umjetnosti, daje im antički ugled, a učinivši da su umjetnici oprezniji, nadahnjuje i ljubitelje umjetnosti na mudriji, uzvišeniji i hvaljeniji ukus?«⁹ U takvu ozračju razumljivo je da su Benkovićeve djela Zanettiju bila mračna, ali pisac koji je sâm jedna od najintelektualnijih figura učenoga 18. stoljeća u Veneciji ne usteže se priznati: »ako nedostaje dopadljivosti njegovim slikama, nisu bez osjećaja za sjenu i svjetlo, niti bez snage razuma«. Zanettijev je sud iznimno važan i za kasniju Benkovićevu kritičku sudbinu. Tako – na primjer – Giannantonio Moschini u slavnome vodi-

ču *Guida per la città di Venezia* (1815.), koji nastavlja Zanettijev rad i dugu tradiciju kritičkoga pisanja venecijanskih autora o vlastitoj slikarskoj školi,¹⁰ ne šteti hvale za djelo svoga prethodnika: »objavio je 1771. godine jedno od najuglednijih djela te vrste koja postoje u Italiji«,¹¹ a za Benkovića piše posve pohvalnu bilješku, ignorirajući netrpeljivost koja je vladala između našega slikara i venecijanske sredine stoljeće ranije: »*Bencovich Federigo*, živio u prvoj polovici 18. stoljeća, u Cignanijevoj je školi naučio čvrstinu, i točno je uspijevao u crtežu, a snažan [je] u potezu kista, premda katkada malo prezasićen tamnim tonovima.«¹² Jedina djela koja u vodiču navodi nalazila su se u crkvi S. Sebastiano: oltarna pala, koja je i danas *in situ*, i dva prizora iz

svečeve ikonografije koja danas više ne postoje, a po Moschinijevu izvještaju nije posve jasno niti pripisuje li ih Benkoviću: »Na slici prvog oltara u crkvi *Federigo Bencovich* prikazao je u pustinji bl. Petra iz Pize, osnivača reda, tako zvanih jeronimaca [*Geronimini*]. Na bočnim zidovima su dva događaja iz života istoga sveca slikani svjetlo-tamno, ali uskoro će propasti.«¹³ Za pozitivnu procjenu Moschinijeva suda o Benkoviću značajan je i spomen još jednoga djela. U crkvi S. Silvestro, u sakristiji, on navodi »dobru malu sliku na platnu, na kojoj se nalazi sv. Ivan Krstitelj, a čini se djelom *Federiga Bencovicha*.«¹⁴ To što Moschini za dobru sliku (»*buon quadretto*«) predlaže Benkovića kao autora, otkriva pozitivan sud o našem slikaru. U takvoj, promijenjenoj situaciji nije čudo da će prvoga pravoga zagovornika u povijesti umjetnosti *novocenta* Federico Benković naći u venecijanskome povjesničaru umjetnosti Rodolfo Pallucchiniju (1908.–1989.). Pedesetogodišnjim je istraživanjima¹⁵ skrenuo pozornost na tada zaboravljena slikara, a potom ga uspješno uključio u maticu venecijanske slikarske povijesti. Svoj članak *Contributo alla biografia di Federico Bencovich* iz 1933.–1934. završava zaključkom da je »ovaj venecijanski slikar do sada tako nepravedno nepriznat i zapostavljen«,¹⁶ a šezdesetak godina kasnije, zahvaljujući njegovu naporu i zanimanju za Benkovića koje je izazvao, slikarevo je djelo *Žrtvovanje Ifigenije* (oko 1715.) iz Pommersfeldena bilo jedna od atrakcija izložbe *Slava Venecije. Umjetnost osamnaestoga stoljeća* (1994./1995.),¹⁷ vraćajući ga u okruženje s kojim se sporio, ali bez kojega nije razumljiv.

Posljednji ovdje spomenuti Benkovićev biograf, Mariette, ne spominje Benkovićeva djela, osim onih za koje je čuo ili tek preko posrednika za njih saznao. Najbliže informacije pružila mu je Rosalba Carriera, odnosno njezini crteži, kako sâm svjedoči: »[...] Rosalba [je] postala njegov učenik i čak naslikala više minijatura prema crtežima kojima ju je on opskrbio. Posjedujem crtež koji mi je dala Rosalba osobno i koji dokazuje ono što tvrdim: Bencovich je volio promjene [...]«, a za oltarnu palu iz Bolonje, koja se sada nalazi u Francuskoj (Senonches, Normandija), prenosi sud drugih: »U crkvi Madonna del Piombo u Bolonji postoji slika ovog majstora za koju kažu da je jako lijepa.« U tome je smislu Mariette zanimljiviji kao osoba koja jedina ističe ulogu Correggia (u. 1534.) i njegovih svjetlosnih eksperimenata kao praoca našega *tenebrosa*, ali i kao izvor biografskih podataka o ulozi rođaka Gaetana (Kajetana) Benkovića u slikarevu prelasku u Beč (nakon Milana). Milansko je razdoblje obavezna postaja za razumijevanje Benkovićeve stilske putanje, premda nije posve razmršeno ni faktografski niti u procjeni značenja,¹⁸ pa su dragocjene sve obavijesti o tom zamršenom poglavlju njegove peripatetičke sudbine. Vremenski se podudara s dugotrajnim lombardskim boravkom ligurskoga slikara Alessandra Magnasca (1667.–1749.). Njegov se slikarski *pathos* i silovito istrzani linearizam svjetlosnih mreža plodno kaleme na Benkovićevu slikarsku prirodu, koja se nije u potpunosti prepoznala ni u Cignanijevu bolonjskome akademizmu, pa ni u venecijanskome kolorizmu.¹⁹ »Bencovich je volio promjene [...]«, piše Mariette. Ne zaboravljajući ni jednu ni drugu slikarsku poduku, krenuo je prema znatno eksplozivnijoj slikarskoj pirotehnici. Naime, za razliku od emilijanskih početaka (*Junona*, 1707., Palazzo Orselli Foschi) i odlučnije nego u remek-djelima iz Pommersfeldena

(oko 1715.), u vrijeme milanskoga boravka Benković rastvara pojedine oblike pretvarajući ih u posve sjedinjenu grupu, razapetu ili spazmatičnu, primjerice već u lombarskome djelu *Sv. Franjo Paulski u ekstazi* (1724., Chiesa della Trinità, Crema). Vjerojatno se na tu promjenu okomljeuje Guarienti i drugi kritičari – Oretti, dijelom Zanetti i Mariette – kada Benkoviću zamjeraju izdaju dobrih škola iz kojih je potekao. A upravo je taj pomak – koji mu je navukao osudu pobornika rokoko slikarstva, koji uporište traže u venecijanskoj slikarskoj tradiciji, oprastajući suvremenima lakše dekorativnost nego misaono »mračnjaštvo«, »neobične ideje« ili »gubitak cilja« kasnobaroknoga manirizma, Benkovića učinio važnom sponom između venecijanskoga i srednjoeuropskoga slikarstva. Tu je temu otvorio Rodolfo Palluchini 1936. godine proglasivši ga mostom koji je povezo Veneciju i Beč (»[...] fu il ponte che legò Venezia e Vienna.«), tezom koja nije našla pravoga odjeka u istraživanjima, premda je spremno prihvaćena.²⁰

Pietro Guarienti [Pellegrino Antonio Orlandi], *Abecedario pittorico del M.R.P. Pellegrino Antonio Orlandi bolognese contenente le notizie de' professori di pittura, scoltura, ed architettura in questa edizione corretto e notabilmente di nuove notizie accresciuto da Pietro Guarienti accademico clementino, ed ispettore della Regia Galleria di S. M. Federico Augusto III re di Polonia, ed elettore di Sassonia, ecc.* In Venezia, 1753., str. 162–163.²¹

Pellegrino Antonio Orlandi (Bolonja 1659./60.–1727.) autor je kapitalnoga djela za proučavanje povijesti talijanskih, a poglavito bolonjskih slikara, *Abecedario pittorico* [...]. Orlandijevo djelo doživjelo je pet izdanja u 18. stoljeću. Prva dva, iz 1704. (*Abecedario pittorico, nel quale compendiosamente sono descritte le patrie, i maestri, ed i tempi, ne' quali fiorirono circa quattro mila professori di pittura, di scoltura, ed d'architettura*) i 1719. (*L'abecedario pittorico, dall'autore ristampato, corr. et accresciuto di molti professori e di altre notizie spettanti alla pittura*), tiskao je bolonjski izdavač Carlo Pisarri. Niccolo i Vincenzo Rispolo, izdavači u Napulju, izdali su 1733. godine treće izdanje (*L'abecedario pittorico, dall'autore ristampato, corr., ed accresciuto di molti professori, e di altre notizie spettanti alla pittura, ed in quest'ultima impressione con nuova, e copiosa aggiunta di alcuni altri professori*). Nakon juga Apeninskoga poluotoka, u godini Benkovićeve smrti, 1753., venecijanski izdavač Giambattista Pasquali izdaje *Abecedario pittorico* [...]. To je izdanje poznatije po Pietru Guarientiju (Verona ili Venecija 1700. – Drezden 1753.) koji ga je uredio i dopunio, nego po Orlandiju, pa se redovito i citira kao Guarentijevo. U Guarientijeve dodatke ubrajamo kratku Benkovićevu biografiju, vrlo negativno intoniranu, ali važnu jer se na nju osvrću kasniji autori – Zanetti i Mariette. Osim spomenutih, u Napulju je 1763. izašlo i peto izdanje (*Abecedario pittorico del M.R.P. Pellegrino Antonio Orlandi bolognese contenente notizie de' professori di pittura, scoltura, ed architettura in questa edizione corretto e notabilmente di nuove notizie accresciuto*), bez naznake izdavača. Guarientijev sud o Benkoviću u potpunosti je prepisao bolonjski povjesničar Marcello Oretti (1714.–1787.) u rukopisnom djelu *Notizie de professori del disegno cioè pittori, scultori ed architetti bolognesi e de' forestieri di sua scuola raccolte ed in più tomi divise da Marcello Oretti bolognese accademico dell'Insti-*

tuto delle Scienze di Bologna, koji se čuva u Biblioteca comunale dell'Archiginnasio (sign. B.129) u Bolonji, ali je biografiji dodao popis poznatih mu Benkovićevih djela.²²

FEDERICO BONCORICH, Schiavone, condotto a Venezia per ammaestrarsi nella pittura, e dando speranze di grandi avanzamenti in quella professione, da un suo amorevole fu mandato a Bologna nella scuola di Carlo Cignani, dove uso facendo del suo talento si acquistò fama di buon pittore, e ritornato a Venezia s'impiegò a servire Principi, e gran Signori. Ma come per la sua strana idea adottò un nuovo e stravagante stile di dipingere, traviò dal buon sentiero, che lo conduceva alla perfezione, e diede in una maniera, che ad altri, fuorché a lui, non piacque, e gli fece perdere il credito e riputazione acquistata. Passato e poi a Milano, indi in Germania, ritenendo sempre la sua maniera, che gli contrasta il merito di chiaro e valente pittore.

FEDERICO BONCORICH,²³ Schiavone, odveden u Veneciju kako bi bio poučen u slikarstvu, i dajući nade velikih napredaka u tome zanimanju bi poslan od jednoga svog ljubitelja u Bolonju u školu Carla Cignanija, gdje rabeći svoju nadarenost pribavi slavu dobrog slikara, i vrativši se u Veneciju zauzme se služiti kneževima i velikoj gospodi. Ali kako zbog svoje neobične ideje prihvati nov i čudan način slikanja, povuče se s dobrog puta koji ga je vodio k savršenstvu, i poda se jednom načinu koji se drugima, osim njemu ne sviđa i učini da on izgubi povjerenje i zadobiveni ugled. Prešao [je] potom u Milano, zatim u Njemačku, zadržavši uvijek svoj način, koji mu osporava zasluge glasovita i vrsna slikara.

Antonio Maria Zanetti, *Della Pittura Veneziana e Delle Opere Pubbliche de Veneziani Maestri Libri V.*, In Venezia MDCCLXXI. Nella Stamperia di Giambattista Albrizzi a S. Benedetto. Libro Quinto, str. 450–451

Anton Maria Zanetti (Venecija, 1706.–1778.), slikar, grafičar i pisac, zvan je i Alessandro ili »di Alessandro«, za razliku od starijega rođaka, istoga imena i prezimena, zvanoga Girolamo, Gerolamo ili »di Girolamo« (Venecija 1689.–1767.), s kojim ga često zamjenjuju. Bio je bibliotekar »di San Marco«, manje je značajan kao slikar, ali iznimno važan kao dokumentarist slikarske baštine Venecije svoga vremena.²⁴ Kruna te djelatnosti, u kojoj značajno mjesto pripada i djelu *Varie pitture a fresco de' principali maestri veneziani ora per la prima volta con le stampe pubblicate* (1760.), ipak je ovdje citirani pregled *Della Pittura Veneziana e Delle Opere Pubbliche de Veneziani Maestri*, objavljen 1771. godine u pet svezaka. Zanetti znatno pomirljivije pristupa Benkoviću, iskazuje mu počast više zbog »učene bolonjske škole« čiji je nauk prošao, ali zamjera što mu je slikarstvo postalo mračno i odbojno gledateljima, koji trebaju veselje i raznodu. Iznimna je važnost činjenice što je Zanetti uvrstio Benkovića u svoje djelo, ne samo zbog uvida u njegovu kritičku sudbinu neposredno nakon smrti, nego i zbog kasnijega umjetnikova »preživljavanja« u kritičkoj literaturi. Uz opaske na tragu Guarientija, Zanetti mu je priznao slikarsku vrijednost. Zanettijev pregled *Della Pittura Veneziana* [...] objavljen je još jednom u 18. stoljeću, dvadesetak godina nakon autorove smrti (Venecija: F. Tosi, 1797.).

FEDERIGO BENCOVICH, d'origine Dalmatino.

Valente fu questo Pittore, dica ognuno che vuole; e se mancano allettamenti alle pitture di esso, no sono senza gusto d'ombra e di lume, senza forza ed intelligenza: degni frutti della dotta Scuola Bolognese, ch'ei frequentò giovinetto.

L'aspetto suo era poco grato e malinconioso: la faccia torbida e di mal colore; onde dovendo per natura dipinger se stesso, cadde nella oscurità, per cui le opere sue punto nulla diletta, anzi rattristano la maggior parte de'spettatori, che altro non vogliono dalla pittura in questi di che rallegramenti e giovialità.

In S. Sebastiano v'è una sua tavola con il B. Pietro Gambacorti da Pisa. Catalogo Delle Stampe tratte dalle opere pubbliche De' Pittori Veneziani e Forestieri, Descritte nella presente opera. p. 559.

STAMPA tratta da una tavola di FEDERIGO BENCOVICH, che sta in *S. Sebastiano*; è di mano dell'istesso Pittore.

FEDERIGO BENCOVICH, podrijetlom Dalmatinac.

Valjan je bio ovaj slikar, što god drugi rekli; ako nedostaje dopadljivosti njegovim slikama, nisu bez osjećaja za sjenu i svjetlo, niti bez snage razuma: dostojni plodovi učene bolonjske škole, koju je kao mladić pohađao.

Njegov izgled nije bio nimalo ugodan, nego melankoličan: lice tmurno i loše boje; zbog toga – budući da je po prirodi morao slikati sebe sama – pade u mračnjaštvo, stoga njegova djela upravo nikoga ne raduju, dapače rastužuju većinu gledatelja, koji drugo ne žele od slikarstva u ovih doli radost i veselje.

U Sv. Sebastijanu ima jedna slika s bl. Petrom Gambacortijem iz grada Pize.

Katalog grafika po javnim radovima venecijanskih i stranih slikara, opisanih u ovome djelu, str. 559.

GRAFIKA po slici FEDERICA BENKOVICHA koja se nalazi u *Sv. Sebastijanu*; od ruke samoga slikara. (sl. 1)

Pierre Jean Mariette, *Abecedario de P. J. Mariette et autres notes inédites de cet amateur sur les arts et les artistes* (ur. Ph. de Chennevières et A. de Montaignon), tome premier A-Col, Pariz 1851.–1853. (izd. J.-B. Dumoulin), str. 117–118.

Francuski izdavač i sakupljač Pierre Jean Mariette (1694.–1774.) potekao je iz obitelji pariških grafičara i trgovaca. Praktična znanja prenesena obiteljskom tradicijom Mariette oplemenjuje širim znanjem s područja likovnih umjetnosti, što mu donosi poziv da sredi i inventarizira veliku zbirku Eugena Savojskoga u Beču 1717. godine. Godinu dana nakon dolaska u bečkom kazalištu sluša »poznatoga glazbenika« Gaetana (Kajetana) Benkovića, po njemu presudnu osobu u umjetničkoj formaciji Federica Benkovića. Određena točnost u prosudbama i pouzdanost u prijenosu obavijesti nadilazi uobičajene norme onodobnih studija i označuje Marietteov rad, cijenjen i od suvremenika i od naraštaja koji slijede.²⁵ Pierre Crozat određuje ga kao osobu koja će nakon njegove smrti inventarizirati njegove crteže. Tijekom svoga dugoga rada Mariette je stvorio opsežan rukopisni leksikon umjetnikâ, započet kao dodatak Orlandijevu, odnosno Guarientijevu *Abecedario Pittorico*. Rukopis je tiskan tek u idućem stoljeću, od 1851. do 1860., a uredili su ga francuski

povjesničari umjetnosti P. de Chennevières i A. de Montaignon. Odlomak koji se odnosi na Benkovića pojavljuje se u prvom svesku (1851.–1853.). Marietteova privatna zbirka umjetnina sastojala se od 9500 predmeta, od kojih se sada 1300 čuva u Louvreu.²⁶

BENCOVICH (FÉDÉRIC) mal nommé Boncorich par le Guarienti, auteur de la nouvelle édition de l'Abecedario imprimé à Venise en 1753, est né à Raguse. Il étoit parent du Gaetano fameux musicien que j'ai entendu à Vienne sur le Théâtre de S. M. I. en 1718, et ce fut ce parent qui le tira de son pays, et qui le fit venir à Venise dans le dessein d'en faire un peintre. Il le fit ensuite entrer dans l'école du Cignani, où le jeune artiste fit de grands progrès. Il revint à Venise, plein des idées du Corrège, ne comptant pour rien la correction, pourvu que ses figures eussent un tour agréable et nouveau, qui se rapprochât de ceux que le Corrège a si heureusement donné aux siennes. C'est précisément ce que cherchoit aussi la Rosalba, et ce qui lui fit désirer la connoissance du Ferighetto (c'est le nom qu'on donnoit à Venise à notre peintre), surtout lorsqu'étant de retour dans cette ville, il eut mis dans l'église de Saint-Sébastien le beau tableau du B. H. Giambacorti, dont il a lui-même donné une très-bonne estampe. Alors la Rosalba prit des leçons de lui, et peignit même plusieurs miniatures d'après des desseins qu'il lui fournissoit. J'en ai un qui me vient de la Rosalba même et qui prouve ce que j'avance; Bencovich aimoit le changement et ne pouvoit demeurer en place; il passa à Milan, et ensuite à Vienne en Autriche, où son parent Gaetano l'attira sans doute, car ce musicien étoit grand amateur de tableaux. Mais Bencovich étoit alors fort déchu. Il n'étoit plus ce qu'il avoit fait espérer. Le manque de dessein le conduisit dans un abîme, préparé à tout peintre qui négligera cette partie si essentielle de son art. Il ne fut plus qu'un praticien dont les jours des figures, outrés et peu naturels, déplurent. Peu occupé, il se retira à Goritz dans le Frioul allemand, et il y est mort. Le Guarienti ne parle pas de ce peintre fort avantageusement; de là je préjuge qu'ils n'étoient pas amis. – Il y a dans l'église de la Madonne del Piombo à Bologne un tableau de ce maître qu'on dit être fort beau.

BENCOVICH (FÉDÉRIC), kojega Guarienti, autor novog izdanja Abecedarija tiskanog u Veneciji 1753., pogrešno naziva Boncorich, rođen je u Dubrovniku. On bijaše rođak Gae-

tana, poznatog glazbenika, kojega sam čuo u Beču, u kazalištu Nj. C. V. 1718., i upravo ga je Gaetano odveo iz njegove zemlje i doveo u Veneciju s namjerom da od njega učini slikara. Upisao ga je u Cignanijevu školu, u kojoj je mladi umjetnik uvelike napredovao. Vratio se u Veneciju pun Correggiovih ideja, ne držeći do ispravnosti ukoliko bi mu likovi imali ugodan i nov izgled koji se približio izgledu što ga je Correggio tako uspješno davao svojim likovima. Rosalba je tražila to isto i zbog toga željela upoznati Ferighetta (ime koje su našem slikaru dali u Veneciji), pogotovo kad je nakon povratka u taj grad u crkvu sv. Sebastijana stavio lijepu sliku bl. H. Giambacortija prema kojoj je i sâm napravio dobar bakrorez. (sl. 1) Nakon toga je Rosalba postala njegov učenik i čak naslikala više minijatura prema crtežima kojima ju je on opskrbio. Posjedujem crtež koji mi je dala Rosalba osobno i koji dokazuje ono što tvrdim: Bencovich je volio promjene i nije mogao ostati na jednome mjestu: prešao je u Milano, a potom u Beč u Austriji, kuda ga je bez sumnje privukao njegov rođak Gaetano, jer je taj glazbenik bio velik ljubitelj slika. Ali Bencovich je tada bio potpuno propao. Nije više bio ono što je obećavao da će postati. Gubitak cilja odveo ga je u propast, koja očekuje svakog slikara koji zapostavlja taj bitni dio svoje umjetnosti. Postao je samo izvođač čiji se likovi, pretjerani i neprirodni, nisu sviđali. Budući da baš nije imao posla, povukao se u Goricu u njemački dio Furlanije, i tamo umro. Guarienti o tom slikaru ne govori jako povoljno; po tome pretpostavljam da nisu bili prijatelji. U crkvi Madonna del Piombo u Bolonji postoji slika ovog majstora, za koju kažu da je jako lijepa.²⁷ (sl. 2)

* * *

Četvrtina tisućljeća, odnosno dvije stotine i pedeset godina proteklo je od smrti posljednjega velikoga *Schiavona*, Federica Benkovića, ali ta je velika obljetnica protekla u duhu »počivao–u–miru«, bez javne manifestacije – izložbe, simpozija ili nekoga drugoga oblika prisjećanja kulturne javnosti na velikoga slikara. Stoga su ovaj komentar i stručak prijevoda Benkovićeovih biografija iz 18. stoljeća, objavljenih u knjigama koje ne posjeduju javne knjižnice u Hrvatskoj, prikupljeni s namjerom da slikareva obljetnica 1753.–2003. ne prođe posve u tišini.

Bilješke

1

O Benkovićevu životu najiscrpnije su pisali **R. Pallucchini**, *Contributo alla biografia di Federico Bencovich*, »Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti«, XCIII, sv. 2, Venecija 1933.–1934., str. 1491–1511; **R. M. Cossar**, *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*, Pordenone 1948., str. 203–205; **C. Fisković**, *Tragom Federika Benkovića*, »Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku«, III., Dubrovnik 1954., str. 355–374, s iscrpnim pregledom arhivskih dokumenata u Hrvatskoj i dotadašnjom bibliografijom na tu temu. Na novije priloge Benkovićevoj biografiji upućuje **R. Tomić**, *Novi podaci o Federiku Benkoviću*, »Kolo«, 4, Zagreb 1992., str. 402–418., u kojemu daje i iscrpan kritički prikaz monografije o Benkoviću **P. O. Krückmanna** (*Federico Bencovich 1677–1753*, Georg Olms, Hildesheim – Zürich – New York 1988.). Prije toga, monografiju o Benkoviću izdao je **K. Prijatelj** (*Federiko Benković*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti i muziku, Zagreb 1952.).

2

Od prosudbi djela, u vodičima važnije su obavijesti, odnosno svjedočanstva o Benkovićevim djelima, pogotovo onima koja su danas izgubljena ili zagubljena. Tako su – uz Marietteovu napomenu o Benkovićevoj slici iz crkve Madonna del Piombo u Bolonji – za njezin pronalazak (usp. bilj. 25 uz prijevod Marietteove biografije) bili važni i ikonografski podatci iz slikarskoga vodiča po Bolonji, čiji je prvi sastavljač Carlo Cesare Malvasia (1686.), pa su po njegovu imenu poznati i u kasnijim, dopunjenim izdanjima iz 18. stoljeća (ili po sintagmi iz naslova, *Il Passaggiere Disingannato*). Puni naziv djela u svim izdanjima glasi: *Le Pitture di Bologna che nella pretesa, e rimostrata sin' hora da altri maggiore antichità, & impareggiabile eccellenza nella Pittura, con manifesta evidenza di fatto, rendono il Passeggiere Disingannato ed Instrutto dell'Ascoso Accademico Gelato*. Dio koji se odnosi na Benkovića nepromijenjen je u izdanju iz 1732. (str. 291), kada se prvi put pojavljuje, iz 1755. (str. 297, 298) i 1766. (str. 302, 308): »La Madonna del Piombo. La quale ultimamente a cagione di un grave incendio perde molte sue belle pitture. [...] S. Andrea steso su la Croce, e S. Bartolomeo, con S. Carlo, Santa Lucia, e S. Appollonia fu fatto a Venezia da Federico Bencovich.« Važnost vodiča u rekonstrukciji opusa kod Benkovića se pokazala osobito važnom za djela nastala u Milanu, koja nisu pronađena i o kojima svjedoče još samo kratke bilješke. Usp. bilj. 18.

3

»Sempre però stimo oportuno il tempo per renderle mille grazie e protestare infinite obbligazioni per il raguglio delle Pitture esposte à S. Rocco, che lo tengo più giusto delle prime notizie che mi arrivano per altra persona. A' Pittori venetiani l'auguro ogni onore, ancor ch'è s'ingegnano (benche (mi) sia un onore di tanta distanza) screddarmi con la callunia che le mie uniche opere in pubblico a S. Bastiano, od alla Fava si levano per essere troppo indegne. Il mondo è troppo iniquo, e poi si duolle del troppo moto dell'armi e della guerra.« Pismo objavljeno u članku **R. Pallucchini**, nav. dj., str. 1507. U prethodnome dijelu pisma ispričava se zbog zakašnjela odgovora na njezino pismo datirano 21. kolovoza, jer mu je stiglo s mjesec dana zakašnjenja. Dogadaji koje je Rosalba Carriera opisala, a Benković ovdje na njih odgovara odnose se vjerojatno na prvu polovicu 1733. godine.

4

Imenjak i bratić pisca Benkovićeve biografske bilješke iz 1771. godine, koji se od Marietteova prijatelja razlikuje nadimkom Alessandro ili »di Alessandro«. **P. O. Krückmann** pretpostavlja ranije poznanstvo: »Mariette [...] berichtet von einer Zeichnung, die er von Rosalba Carriera wohl bei seinem Venedigbesuch 1719 erhalten hatte« – nav. dj., str. 305.

5

»Between Mariette and the elder Zanetti, himself an engraver and a marchand amateur, a friendship subsisted for nearly fifty years, bro-

S. Cvetnić: Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća

ken only by Zanetti's death« – **M. Levey**, *Painting in Eighteenth Century Venice*, Yale University Press, New Haven – London 1994. [1959.], str. 13.

6

»Tutte le opere belle io descrissi: molissime delle mediocri; a segno che ne resteranno gl'intendenti facilmente annojati« – **A. M. Zanetti**, *Della Pittura Veneziana e Delle Opere Pubbliche de Veneziani Maestri Libri V.*, Nella Stamperia di Giambatista Albrizzi a S. Benedetto, Venecija 1771., *Prefazione*, str. X.

7

Ta se kritika suvremenika nalazi u uvodnome dijelu posljednje, pete knjige, posvećene slikarstvu od kraja 17. stoljeća do Zanettijevih dana. »Ma quel traviare da' buoni ragionamenti, quel abbandonarsi ai puri moti del capriccio fa grande ingiuria alla nobiltà dell'animo umano, che dagli altri animali con la sola ragione l'uomo distingue« – **A. M. Zanetti**, nav. dj., str. 398.

8

Usp. **A. M. Zanetti**, nav. dj., str. 397.

9

»Chi sarà quell'Ercole domatore di questi mostri, che riducendo ai veri principii le arti, renda ad esse l'antico decoro, e facendo essere più prudenti gli artefici, ispiri agli amatori di esse arti idee di gusto più saggio, più elevato e lodevole?« – **A. M. Zanetti**, nav. dj., str. 398.

10

Premda započinje relativno kasno u odnosu na Vasarija, u Moschinijevo je doba venecijanska kritička tradicija dvostoljetna. U njoj su najvažnija djela Carla Ridolfija, njegove biografije Tiziana i Tintoretta, a potom i sveobuhvatan pregled *Le marauiglie dell'arte, ouero Le vite de gl'illustri pittori veneti, e dello Stato. Oue sono raccolte le opere insigni, i costumi, & i ritratti loro. Con la narratione delle historie, delle fauole, e delle moralita da quelli dipinte. Descritte dal caualier Carlo Ridolfi*. (Venecija, presso Gio. Battista Sgaua, 1648.). Slijede dva djela Marca Boschinija – *La Carta del Nauegar pitoresco dialogo tra vn senator venetian deletante, e vn professor de pitura, sotto nome d'ecelenza, e de compare. Comparti' in oto venti con i quali la naue venetiana vien condotta in l'alto mar dela pitura, come assoluta dominante de quello a confusion de chi non intende el bossolo dela calamita* (Venecija, per li Baba, 1660.) i *Le Minere della Pittura. Compendiosa informazione di Marco Boschini non solo delle pitture pubbliche di Venezia: ma dell'isole ancora circonvicine* (Venecija, appresso Francesco Nicolini, 1664.), posljednje poznatije po drugome izdanju *Le Ricche Minere della Pittura Veneziana. Compendiosa informazione di Marco Boschini non solo delle pitture pubbliche di Venezia: ma dell'isole ancora circonvicine. Seconda impressione con noue aggiunte* (Venecija, appresso Francesco Nicolini, 1674.). Antonio Maria Zanetti (mladi) izdao je obnovljeno izdanje toga djela pod naslovom: *Descrizione di tutte le pubbliche pitture della città di Venezia e isole circonvicine: o sia Rinnouazione delle Ricche minere di Marco Boschini, colla aggiunta di tutte le opere, che uscirono dal 1674. sino al presente 1733. Con un compendio delle vite, e maniere de' principali pittori*. (Venecija, presso Pietro Bassaglia, a S. Bartolomeo, al segno della Salamandra, 1733.).

11

»[...] diede al pubblico l'anno 1771 una delle opere più degne che vanti in questo genere l'Italia, [...]« – **G. Moschini**, *Guida per la città di Venezia*, I, Venecija, nella tipografia di Alvisopoli, 1815., str. XXV.

12

»Bencovich Federigo, vissuto nella prima età del secolo XVIII., alla scuola del Cignani apprese la sodezza, e riuscì corretto del disegno, e forte della macchia, benchè talora un po' troppo carica degli scuri« – **G. Moschini**, nav. dj., II., str. 563.

13

»Nella tavola del primo altare in chiesa Federigo Bencovich rappresentò nell'eremo il beato Pietro da Pisa, fondatore dell'ordine de' così

detti Geronimini. Nelle pareti laterali vi sono due fatti della vita del santo a chiaro-scuro, ma presso a perdersi« – **G. Moschini**, nav. dj., str. 306.

14

»[...] un altro buon quadretto in tela, che offre s. Giovanni Battista, e par opera di Federigo Bencovich« – **G. Moschini**, nav. dj., str. 153. Dvadesetak godina nakon Moschinijeva svjedočanstva crkva S. Silvestro ostala je bez većega dijela svoga inventara, prilikom preuređenja crkve 1836. i 1843. godine – **G. Lorenzetti** (1926.) spominje »[...] i santi G. Battista e Francesco sono stati rifatti da L. Gavagnin (XIX sec.)«, ali ne naznačuje radi li se uopće o slikama. Usp. *Venezia e il suo estuario. Guida storico-artistica*, Edizioni Lint, Trieste 1996. [1926.], str. 607, 698.

15

Toliko je proteklo od navedenoga Palluchinijeva članka *Contributo alla biografia di Federico Bencovich* (1933.–1934.), ili godinu dana ranijega *Federico Bencovich* (»Rivista d'arte«, 3, Firenca 1932., str. 301–320), ili pak za razumijevanje Benkovićevih stilskih razdoblja iznimno značajne studije *Profilo di Federico Bencovich* (»La critica d'arte«, I., Firenca 1936., str. 205–220), do završnoga *Consuntivo su Federico Bencovich* (»Atti del congresso barocco in Italia e nei paesi slavi del Sud«, Firenca 1983., str. 187–203).

16

»[...] questo pittore veneto, finora così ingiustamente misconosciuto e trascurato« – **R. Pallucchini**, nav. dj., str. 1500.

17

J. Martineau – **A. Robison** (ur.), *The Glory of Venice. Art in the Eighteenth Century*, Yale University Press, New Haven – London 1994., str. 70, kat. br. 71.

18

Najveći je uzrok tomu što njegova milanska djela nisu sačuvana. O namjeri da se u lombardskoj metropoli dulje zadrži, vjerojatno privučen narudžbama, kako je istakao **V. Caprara** (*Un documento sul Bencovich*, »Arte Veneta«, XXXIV, 1980., str. 229) obznanjujući postojanje bilježničkoga dokumenta datiranoga 24. ožujka 1724., postoje snažne pretpostavke. O plodnosti boravka svjedoči i vodič Serviliana Latuada *Descrizione di Milano ornata con moti disegni in rame delle fabbriche più cospicue che si trovano in questa metropoli* iz 1737.–1738. godine (Nella regio-ducata cortea a spese di Giuseppe Cairoli, Milano 1737.–1738., sv. I., str. 165, sv. V., str. 287, 358), koji navodi tri njegova milanska djela: u crkvi S. Caterina delle Orfane (Sv. *Katarina Sijenska*), S. Maria Ara Coeli dei Fatebenefratelli (*Tobija s anđelom*) i u S. Maria dei Servi (Sv. *Julijana*), posljednja s datacijom 1727. godine. Samo dva Benkovićeva djela nalazimo među milanskim umjetninama četrdeset godina kasnije, u široko zamišljenu pregledu talijanskih spomenika bolonjskoga akademika Francesca Bartolija *Notizia delle pitture, sculture, ed architetture, Che ornano le Chiese, e gli altri Luoghi Pubblici di tutte le più rinomate città d'Italia* (Venecija, apresso Antonio Salvioli, 1777., sv. I., str. 150, 200, 240). On spominje djela u crkvama S. Caterina delle Orfane (umjesto Sv. *Katarina Sijenska* sliku identificira kao *Blažena Djevica Marija sa svecima*) i S. Maria dei Servi: »S. Caterina. Orfane. La Tavola con M. V., ed altri Santi, e di *Federico Bencovich* Dalmatino«, »S. Maria de' Servi. [...] la Santa sostenuta dagli Angioli e' di *Federico Bencovich* Dalmatino« i kasnije: »Federico Bencovich, Dalmatino Pittore. Milano. S. Caterina delle Orfane. S. Maria de' Servi«. Godine 1856. **Š. Ljubić** [Simeone Gliubich] svjedoči o neuspjelu pokušaju biskupa Grubinića da pronađe Benkovićeva djela u Milanu: »Bencovich Federico Dalmatino, di cui trovasi fatta da molti onorevole menzione. Nel dizionario del De Boni, e in quello del Ticozzi viene accennato, che lasciasse in

Milano vari lavori; ma il chiariss. Ab. Ag. Grubinich per quantunque di fresco si desse ogni premura per ricercarli, non gli venne fatto di ritrovare un solo« – *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia compilato dall' Ab. Simeone Gliubich di Città Vecchia*, Rod. Lechner Librajo dell' I. R. Università, Bec; Battara e Abelich Libraj., Zadar 1856., str. 27.

19

P. O. Krückmann poriče presudnost Magnascova utjecaja. Usp. nav. dj., str. 112 i bilj. 41.

20

Za citat vidi: **R. Pallucchini**, nav. dj. (1936.), str. 219. O tezi da je Benković spona dvaju gradova i njihovih slikarskih kultura vidi poglavlje *Bencovich und die Wiener Malerei* u: **P. O. Krückmann**, nav. dj., str. 212–216 s osvrtnom na dotadašnju bibliografiju i poglavlje o štafelajnom slikarstvu (*Gemälde*) u pregledu barokne umjetnosti u Austriji: **W. Prohaska**, *Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich. Barock*, ur. Hellmut Lorenz, Prestel, München – London – New York 1999., str. 392.

21

Dott. Caterina Ciscato i dott. Marta Veronese s Università di Padova pomogle su mi pri istraživanju Guarientijeva biografske bilješke o Benkoviću, na čemu im najljepše zahvaljujem.

22

Orettijeva je rukopisna biografija Federica Benkovića objavljena u prijepisu i prijevodu – **S. Cvetnić**, *Federico Benković, Dalmatino, u rukopisu Marcella Orettia 'Notizie de professori del disegno'*, »Pri-lozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji«, 37, Split 1997.–1998., str. 291–300.

23

Ime i prezime ostaju u svim prijevodima u izvornome obliku kako bi se sačuvali različiti zapisi po kojima je naš slikar poznat. Sve oblike pisanja Benkovićeve prezimena u ispravama i publikacijama u njegovo doba vidi u: **R. Pallucchini**, nav. dj. (1933.–1934.), str. 1501, bilj. 21.

24

Usp. *Biografia universale antica e moderna ossia Storia per alfabeto della vita pubblica e privata di tutte le persone che si distinser oper opere, azioni, talenti virtù e delitti*, vol. XLXV, presso Gio. Batista Missiaglia, Venecija 1831., str. 41, 42.

25

Na primjer, **P. Rosenberg** i **A. Brejon de Lavergnée** u članku *Un tableau de Bencovich retrouvé*, »Arte Veneta«, XXXV, Venecija 1981., str. 187–191, iznose rezultate restauriranja Benkovićeve bolonjskoga remek-djela, oltarne pale Sv. *Andrija na križu sa sv. Bartolomejem, sv. Karlom Boromejskim, sv. Lucijom i sv. Apolonijom*. To je djelo rađeno za crkvu Madonna del Piombo, a pronađeno je u župnoj crkvi normandijskoga seoca Senonches i najvažnije je otkriće vezano uz Benkovića u posljednjim desetljećima. Dvojica autora citiraju kratku Marietteovu biografiju Benkovića u članku desetak puta i otkrivaju kako im je upravo ona bila smjerokaz u istraživanju, koje je rezultiralo izvanrednim otkrićem.

26

Prema podacima koje donosi *Encyclopaedia Universalis*, Encyclopaedia Universalis, Editeur à Paris, Pariz 1996., sv. VI., str. 400–401.

27

Usp. bilj. 25. Najljepše zahvaljujem prof. Mariji Đamić i prof. Mariji Andrićević na redakturi prijepisa.

Summary

Sanja Cvetnić

Valente fu questo pittore, dica ognuno che vuole: Three 18th Century Biographical Notes on Federico Bencovich

Three biographical notes on Federico Bencovich (1677.–1753.), published in the 18th century lexicons of Italian painters, offer an interesting insight of how our painter was valued in the period immediately after his death. In a commentary to them, the author discusses questions why his biographers

S. Cvetnić: Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća

had different approaches and what were the consequences the painter's *fortuna critica* afterwards. Pietro Guarienti in the Venetian edition of Orlandi's *Abecedario pittorico* (1753) made a remark that after a good education, he »accepted new and strange way of painting«, Zanetti in *Della Pittura Veneziana* (1771) appreciated his feeling »for shadow and light«, and Mariette (d. 1774) in *Abecedario*, a manuscript that was published only in 1851-53, made a conclusion that Bencovich after his first, juvenile successes, by his own guilt, »was not any more what he promised to become«. Criticism refers mostly to the Bencovich's opposition to the Venetian rococo by joining manneristic solutions to his late baroque painting.

Key words: Federico Bencovich, painting, criticism, 18th century

Translation: S. Cvetnić